

ROBERT RAUZIŃSKI, JANUSZ SŁODCZYK

UNIwersytet Opolski

OBRAZ DEMOGRAFICZNY ŚLĄSKA OPOLSKIEGO W ŚWIETLE PROCESÓW MIGRACYJNYCH

ZARYS TREŚCI. Badania demograficzne prowadzone w regionie opolskim wskazują, że migracje zewnętrzne (stałe i sezonowe) powodują trwałe i nieodwracalne straty w zasobach pracy, poziomie wykształcenia ludności śląskiej, obniżają w sposób istotny popyt na lokalnych rynkach pracy, zarówno według cech ilościowych, jak i jakościowych. Powodują też znaczne straty ekonomiczne związane z kosztami kształcenia kadr z wyższym i średnim wykształceniem. Równocześnie obserwujemy w regionie opolskim wiele negatywnych procesów społecznych, jak postępująca dezintegracja środowisk zamieszkania i pracy, osłabienie więzi rodzinnych oraz społecznych. Powstają też w licznych gminach „autochtonicznych” głębokie deformacje demograficzne, wyrażające się między innymi dużą przewagą kobiet i osób w wieku powyżej 60 lat oraz zaburzeniami przyrostu naturalnego. Kryzys demograficzny rodzin śląskich ma swoje źródło w długotrwałych, stałych migracjach zagranicznych.

SŁOWA KLUCZOWE: Śląsk Opolski, migracje, struktura demograficzna.

POCHODZENIE REGIONALNE LUDNOŚCI A PROCESY MIGRACYJNE

Po II wojnie światowej na Śląsku Opolskim wymieszało się kilkanaście grup ludności o różnym pochodzeniu regionalnym (etnicznym), tradycjach i poglądach. Zetknęły się tu kultury o niejednorodnym poziomie rozwoju społecznego i ekonomicznego. Procesy integracyjne wśród ludności Opolszczyzny przebiegały na wielu płaszczyznach (Kościoł, szkoła, wspólna praca, małżeństwo), przechodziły przez różne fazy. Dla demografii szczególnie interesujący był proces powiększania się na Śląsku Opolskim nowej generacji, a więc dzieci urodzonych, wychowanych i wykształconych po 1945 r. Jest to pierwsze pokolenie, któ-

re przeszło poważne zmiany jakościowe. Nie oznacza to bynajmniej likwidacji różnic demograficznych czy kulturowych, różnice te bowiem występują i odgrywają istotną rolę w procesach ludnościowych na tym terenie.

Prawidłowością doby powojennej był szybki przyrost ludności wynikający ze zjawiska tzw. kompensaty powojennej, która wyrażała się w znacznym wzroście liczby zawieranych małżeństw i urodzeń po wojnie. Zjawisko to wystąpiło również na terenie Śląska Opolskiego, gdzie wysoki przyrost naturalny w powiązaniu z ruchami migracyjnymi spowodował po II wojnie światowej znaczący przyrost ludności.

Procesy demograficzne w województwie opolskim przebiegały inaczej wśród ludności pochodzenia rodzimego, a inaczej wśród ludności napływowej. W efekcie ukształtowały się tu różne typy struktur demograficznych w układach przestrzennych, zależne od pochodzenia regionalnego ludności.

Równocześnie procesy migracyjne przebiegały odmiennie wśród ludności rodzimej (śląskiej) i napływowej. Dotyczy to migracji wewnętrznych i zewnętrznych. Wśród ludności śląskiej przeważały migracje zagraniczne, wśród ludności napływowej wewnętrzne, głównie ze wsi do miast (*Migracje 1995–1999, 2000*).

Lata II wojny światowej przyniosły ogromne straty biologiczne ludności rodzimej na Śląsku Opolskim. Sięgały one w rocznikach 1919–1920 ponad 30% ludności rocznika. Ponadto masowe ruchy wędrownicze w latach 1945–1948 na Śląsku Opolskim (ewakuacja przed frontem i ucieczka oraz późniejsze przesiedlenia ludności niemieckiej, napływ polskich repatriantów i osadników) doprowadziły w rezultacie do wymiany prawie połowy ludności regionu (Kokot, 1973).

Dane statystyczne z 1950 r. dowodzą, iż liczba absolutna rodzimych Opolan, jaka utrzymała się po wojnie na ziemi opolskiej, była zbliżona do wielkości z 1910 r. Licząca w 1950 r. 435,9 tys. osób grupa ludności rodzimej stanowiła 54,1% ogółu mieszkańców Opolszczyzny. Jednak wśród obiektywnie zweryfikowanej miejscowej ludności polskiej znalazła się również ta część, której subiektywna polskość wyrażona podczas starań o weryfikację była dość słaba i często podyktowana trudną sytuacją w danej chwili.

Proces nawiązywania nowych więzi społecznych okazał się stosunkowo powolny. Obecnie obserwuje się zjawiska kryzysogenne wynikające m.in. z rozbicia licznych więzi rodzinnych i społecznych. Z jednej strony masowe migracje ludności śląskiej do RFN spowodowały proces rozbicia rodzin i osłabienia powiązań rodzinnych, z drugiej – stopień integracji ludności napływowej z nową przestrzenią nie jest dość silny, o czym świadczą masowe migracje wewnątrz kraju i zewnętrzne.

Można stwierdzić, że całe współczesne społeczeństwo Śląska Opolskiego może być podatne na działania konfrontacyjne, gdyż odczuwa liczne obawy, zagrożenia, ma poczucie niepewności. Podnosi to znaczenie roztropnej działalności wszelkiej władzy na Śląsku Opolskim, od tego bowiem zależy dobre współzycie wszystkich mieszkańców, niezależnie od tego, za kogo się uważają.

Tabela 1. Pochodzenie regionalne ludności województwa opolskiego w roku 1950 według miejsca zamieszkania w sierpniu 1939 r.

Table 1. Regional origins of the population of opolskie voivodship by residence place in August 1939

Miejsce zamieszkania w 1939 r. Residence place in 1939	Ludność* Population*	
	w tys. osób in thousands of persons	w odsetkach in percents
Warszawa	5,1	0,6
Łódź	0,8	0,0
Białostockie	1,5	0,2
Bydgoskie	2,3	0,3
Gdańskie	0,6	0,0
Katowickie	45,0	6,0
Kieleckie	12,5	1,5
Krakowskie **	48,1	5,7
Lubelskie	5,8	0,7
Łódzkie	13,8	1,7
Olsztyńskie	0,3	0,0
Opolskie	426,9	54,1
Poznańskie **	6,9	0,9
Rzeszowskie	17,3	2,1
Szczecińskie	0,1	0,0
Warszawskie	4,4	0,5
Wrocławskie **	4,4	0,1
Zielonogórskie	0,1	0,0
Razem na terenie Polski w obecnych granicach Total on the presents territory of Poland	605,9	74,4
Poza granicami Polski Outside Poland	201,7	24,9
Ogółem Total	813,1	100,0

* Osoby urodzone po 31 sierpnia 1939 r. zaliczono według miejsca zamieszkania matki w sierpniu 1939 r.; ** Łącznie z miastem wydzielonym stanowiącym województwo.

* People born after August 31, 1939 were counted according to the residence place of the mother in August 1939; ** Including town in the rank of voivodship.

Źródło: Spis powszechny z 3 grudnia 1950 r.

Source: Census, December 3rd 1950.

W tym miejscu należy wyjaśnić, że przy obecnym stanie wiedzy socjologicznej wydzielenie statystycznej grupy ludności zaliczanej wyłącznie do populacji mniejszości niemieckiej jest niezwykle trudne lub wręcz niemożliwe, szczególnie w układach przestrzennych. Jak wiadomo, po 1945 r. Opolszczyzna stała się obszarem masowych migracji wewnętrznych i zewnętrznych. Badania demograficzne i urzędowe statystyki ze spisów powszechnych z lat 1950, 1960, 1978, 1988 i 1995 (*Spis ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną 1995, 1996*) pozwalają jednak z dużą dokładnością podać stan liczebny ludności, która od kilku pokoleń zamieszkuje wybrane miasta i gminy Śląska Opolskiego. Przeprowadzone w Instytucie Śląskim w Opolu szczegółowe badania demograficzne oraz sporządzony bilans ruchu naturalnego i migracji zagranicznych tej grupy ludności ukazały stan ludności rodzimej, której pochodzenie regionalne jest związane z miejscem zamieszkania na Śląsku Opolskim przed 1939 r. Stan ludności miejscowej w poszczególnych latach przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Liczba ludności śląskiej w poszczególnych latach okresu 1950–2000

Table 2. Number of the Silesian population in certain years in the period of 1950–2000

Lata Years	Liczba ludności (w tys.) Number of the population (in thousands)
1950	436,6
1955	433,8
1960	417,5
1970	454,4
1975*	372,2
1980	354,2
1990	374,2
1993	350,0
1998*	330,0
2000	310,0

* Zmiana granic administracyjnych województwa. Ponad 80,0 tys. osób w granicach administracyjnych innych województw.

* The administrative borders' changes of the voivodship. Over 80,0 thousands people in administrative borders of other voivodships.

Obecnie (2000 r.) z ogólnej liczby 310,0 tys. osób ludności miejscowej „autochtonicznej” w zwartych obszarach wiejskich mieszka około 60% ogółu badanej populacji. Rozmieszczenie przestrzenne badanej populacji charakteryzuje się zwartą koncentracją miejsca zamieszkania w 34 gminach oraz w 11 miastach.

Struktura demograficzna i społeczno-zawodowa badanej ludności miejscowej (autochtonicznej) charakteryzuje się istotną odmiennością w stosunku do pozostałych grup ludności, co wyraża się w:

- niskim przyroście naturalnym w latach 1945–2000 (średnio 6–12%);
- dużej przewadze kobiet w rocznikach urodzonych w 1910–1920 (straty biologiczne z II wojny światowej sięgają około 40% liczebności mężczyzn);
- masowej migracji do RFN w latach 1950–2000, która objęła cały przyrost naturalny ludności;
- dużym udziale rodzin niepełnych (podzielonych) na skutek masowych migracji do RFN;
- wysokiej aktywności zawodowej mężczyzn (91%) i kobiet (60%) w wieku 18–60 lat;
- znacznym udziale ludności wiejskiej utrzymującej się ze źródeł pozarolniczych (70%) i wysokim udziale wykształcenia zawodowego;
- daleko zaawansowanym procesie starzenia się i feminizacji struktur demograficznych oraz wyludnianiu się wsi i gospodarstw rolnych;
- stosunkowo niskiej stopie bezrobocia w stosunku do pozostałych obszarów rolniczych województwa.

Ukształtowana w pierwszych latach po II wojnie światowej struktura wieku i płci ludności województwa opolskiego miała wyraźny wpływ na wysokość przyrostu naturalnego. Na obszarach zamieszkanym w przewadze przez ludność napływową przyrost ten był znaczny i wahał się rocznie w granicach 22–35%. Równocześnie poprawa warunków zdrowotnych społeczeństwa wyrażała się w systematycznym spadku śmiertelności niemowląt i wydłużaniu się życia ludzkiego. Wysoki przyrost naturalny ludności w latach powojennych z jednej strony był wyrazem procesów kompensacyjnych odradzającego się biologicznie społeczeństwa, nastąpiło bowiem zawieranie opóźnionych na skutek wojny małżeństw i podejmowanie odłożonych decyzji rodzicielskich, z drugiej zaś strony wystąpiło charakterystyczne zjawisko zawierania małżeństw w wieku bardzo młodym. Zwiększonej reprodukcji sprzyjały i takie zjawiska, jak wysoka aktywność zawodowa oraz zmieniona na lepszą sytuacja mieszkaniowa przybyłej na te ziemie ludności.

Od 1970 roku następowało stałe zawężanie się reprodukcji ludności regionu opolskiego. Spadała rodność kobiet, co pogłębiało istniejące deformacje w strukturze demograficznej. W konsekwencji spadku urodzeń oraz ogólnego przyrostu naturalnego systematycznie zmniejszał się udział dzieci i młodzieży w strukturze ludności. Współczynniki reprodukcji ludności netto (urodzenia córek przez matki wieku 15–49 lat) wykazywały systematyczny spadek, szczególnie na obszarach zamieszkanym przez ludność śląską i mniejszość niemiecką.

Na strukturę demograficzną ludności Śląska Opolskiego zasadniczy wpływ miały migracje zagraniczne, a konkretnie odpływ ludności śląskiej głównie do RFN. Charakterystyczne fazy tej migracji w latach 1950–2000 obejmują w poszczególnych dziesięcioleciach następujące liczby emigrantów (tab. 3):

Tabela 3. Liczba emigrantów z województwa opolskiego w okresach dziesięcioletnich (w latach 1950–2000)

Table 3. Number of emigrants from opolskie voivodship in decennial periods in years 1950–2000

Lata Years	Liczba osób Number of persons
1951–1960	60 578
1961–1970	26 540
1971–1980	50 914
1981–1990	37 464
1991–2000	17 898
Ogółem – Total	193 394

Źródło: Obliczenia własne.

Source: Author's calculation.

W badanym okresie można wyróżnić 5 faz migracji. Szczytowymi latami intensywnej emigracji stały się lata: 1957, w którym to roku wyemigrowały 10 962 osoby, 1958 – 30 382 osoby, 1966 – 5 844 osoby, 1971 – 7 499 osób, 1979 – 11 358 osób i 1988 – 85 242 osoby.

BILANS LUDNOŚCI ŚLĄSKA OPOLSKIEGO A PROCESY MIGRACYJNE

Na współczesną sytuację demograficzną województwa opolskiego i jej bilans ludności w 2000 roku składa się wiele bardzo złożonych kwestii natury demograficznej, społecznej i gospodarczej. Wynikają one m.in. z niekorzystnej reprodukcji ludności, nadumieralności mężczyzn, procesu starzenia się ludności, spadku liczby zawieranych małżeństw, nadmiernych migracji zagranicznych. W okresie transformacji ustrojowej (1989–2000), nastąpił dalszy spadek przyrostu naturalnego i rzeczywistego, utrzymało się ujemne saldo migracji zagranicznych.

Na strukturę bilansu ludności w 2000 r. składają się trzy podstawowe procesy demograficzne: urodzenia, zgony, migracje wewnętrzne i zagraniczne (tab. 4). Bilans ludności w 2000 roku wskazuje na zarysowujący się kryzys demograficzny ludności i wyraźne osłabienie dynamiki demograficznej. Wskaźniki obrazujące przyrost rzeczywisty i naturalny ludności województwa w 2000 r. miały wartość ujemną. Zmniejszyła się liczba ludności (31 grudnia 2000 r. osiągnęła 1 084,7 tys. osób). Zmniejszyła się liczba ludności miast (–2 297 osób) i wsi (–1 444 osoby). Nastąpiło poważne osłabienie zaludnienia województwa i jego poszczególnych obszarów (powiatów).

Tak niekorzystnych procesów demograficznych nie obserwowano od zakończenia II wojny światowej. Bilans ludności w 2000 r. wskazuje, że nadmierne migracje zagraniczne (-3 644 osoby), głównie do Niemiec, wpływają niekorzystnie na sytuację demograficzną województwa. Bilans ludności wskazuje, że w 2000 r. województwo osiągnęło najniższy w latach powojennych przyrost naturalny. Urodzenia żywe (9 369 osób) były niższe od zgonów (9 378). Przyrost naturalny był ujemny. Rok 2000 był kolejnym rokiem depresji urodzeń. Poziomą reprodukcję ludności nie gwarantuje już prostej zastępowalności pokoleń. Oznacza to w praktyce, że województwo opolskie w perspektywie najbliższych lat wchodzi w fazę stabilizacji stanu ludności.

Tabela 4. Bilans ludności województwa opolskiego w 1995 i 1999 r.

Table 4. Population balance of opolskie voivodship in 1995 and 1999

Wyszczególnienie Specification	1995			1999		
	ogółem total	miasto town	wieś village	ogółem total	miasto town	wieś village
Ludność (stan w dniu 01 I) Population (as of January 1 st)	1 095 398	573 847	521 551	1 089 586	572 372	517 214
Urodzenia Births	11 048	5 465	5 583	9 672	4 871	4 801
Zgony Deaths	9 869	4 675	5 194	9 483	4 586	4 897
Przyrost naturalny Natural increase	1 179	790	389	189	285	-96
Saldo migracji wewn. Internal net migrations	+23	+566	-543	-22	-623	+601
Saldo migracji zagran. International net migrations	-3 087	-1 328	-1 759	-2 161	-1 181	-980
Przyrost rzeczywisty Actual increase	-1 885	+28	-1913	-1 994	-1 519	-475
Saldo zmian administracyjnych (ludności czasowej) Balance of administrative changes of temporal population	-341	-571	+230	+680	-876	+1 556
Ludność (stan w dniu 31 XII) Population (as of december 31 st)	1 093 172	573 304	519 868	1 088 272	569 977	518 295

Źródło: Obliczenia własne na podstawie materiałów US w Opolu.

Source: Author's calculation based on data of the Statistical Office in Opole.

Równocześnie lata 1989–1997 przyniosły dalszy proces odpływu ludności z województwa, głównie do RFN, co przyczyniło się do spadku liczby ludności województwa.

Saldo migracji wewnętrznych (–88) ma minimalny wpływ na bilans ludności, natomiast po uwzględnieniu migracji zagranicznych, ogólne saldo migracji w regionie jest od wielu lat zdecydowanie ujemne.

Tabela 5. Salda migracji ludności w latach 1989–1997

Table 5. Net migrations of the populations in years 1989–1997

Rok Year	Saldo migracji wewnętrznych Internal net migrations	Saldo migracji zewnętrznych International net migrations	Ogólne saldo Total balance	
			osób persons	na 1000 ludn. per 1000 persons
1989	+ 2 830	–5 853	–3 023	–3,0
1990	+ 719	–1 981	–1 262	–1,2
1991	+ 1 269	–2 795	–1 526	–1,5
1992	+ 957	–1 362	–405	–0,4
1993	+ 564	–2 226	–1 662	–1,6
1994	+ 217	–2 334	–2 117	–2,1
1995	+ 20	–2 978	–2 958	–2,9
1996	+ 315	–2 233	–1 918	–1,9
1997	+ 279	–2 201	–1 922	–1,9
1989–1997	+7 170	–23 963	–16 793	

Źródło: Jak w tabeli 1 oraz *Podstawowe dane statystyczne według miast i gmin za 1996 r.*, s. 63, Opole, WUS 1997.

Source: As in table 1 and *Basic statistical data by towns and communities in 1996*, p. 63, Opole, WUS 1997.

W sumie w latach 1989–1997 Śląsk Opolski charakteryzował się dodatnim saldem migracji wewnętrznych (+7 170) i ujemnym saldem migracji zagranicznych (–23 963). Saldo odpływu ludności z województwa przekroczyło 16,7 tys. osób. Lata 1998–2000 były okresem dalszego odpływu ludności ze wsi. Ujemny bilans migracji zagranicznych stał się węzłową kwestią demograficzną Śląska Opolskiego, gdyż nabrał trwałego charakteru.

Ulega też osłabieniu proces urbanizacji województwa, o czym świadczą migracje wewnętrzne ludności. Ujemne saldo migracji z miast (–477) i migracji zagranicznych (–1 747) dotyczy wszystkich powiatów. Czynnikiem osłabiającym proces urbanizacji województwa opolskiego niezależnie od ujemnych migra-

cji zagranicznych jest szybko malejący przyrost naturalny i ujemne saldo migracji zagranicznych na wsi (–1 897 w 2000 roku). Migracje ze wsi do miast wskazują też na spadającą mobilność przestrzenną ludności wsi (tab. 6).

Tabela 6. Migracje ze wsi do miast w latach 1989–1997

Table 6. Migrations from villages to towns in years 1989–1997

Rok Year	Migracje Migrations	Rok Year	Migracje Migrations	Rok Year	Migracje Migrations
1989	14 434	1992	8 614	1995	7 184
1990	8 927	1993	8 568	1996	6 551
1991	8 985	1994	7 483	1997	6 483

Okres transformacji ustrojowej oraz migracje wywarły ogromny wpływ na sytuację demograficzną i ruch naturalny ludności wsi. Wyrazem kryzysu demograficznego jest od szeregu lat niski poziom reprodukcji ludności wiejskiej – rolniczej. Współczynniki reprodukcji ludności brutto i netto wskazują, że wieś opolska po raz pierwszy w okresie powojennym znalazła się w obszarze zawężonej reprodukcji. Oznacza to, że na 1000 matek w wieku rozrodczym rodzi się poniżej 1000 córek.

Na wsi opolskiej pod wpływem migracji zachodzą w ostatnich latach (1988–2000) głębokie zmiany w rozmiarach i strukturze bezrobocia, strukturze demograficznej, podziale pracy, dojazdach do pracy, strukturze zatrudnienia i stopnia wykorzystania zasobów pracy. Lata transformacji gospodarczej, poza bezrobociem i odpływem młodzieży ze wsi, przyniosły też głębokie dysproporcje w wykorzystaniu zasobów pracy w rolnictwie. Na tym tle wyłania się konieczność dokonania weryfikacji następujących hipotez badawczych:

- o wyludnianiu się wsi,
- o bezrobociu jako zjawisku trwałym,
- o występujących deformacjach demograficznych wśród ludności wiejskiej – rolniczej i pozarolniczej,
- o wpływie migracji wewnętrznych i zewnętrznych na bezrobocie na wsi,
- o dysproporcjach przestrzennych w sytuacji demograficznej gmin.

Omawiane wyżej zjawiska stwarzają istotne zagrożenia zarówno dla dalszego rozwoju demograficznego, jak i dla rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. Wyludnianie się województwa należy uznać za ważny czynnik kryzysogenny. Świadczy ono o słabości gospodarczej i małej odporności na procesy restrukturyzacyjne. Należy dodać, że przyrost rzeczywisty ludności we wszystkich powiatach ma wartość ujemną zarówno w miastach, jak i na wsi.

WPŁYW MIGRACJI NA BILANS LUDNOŚCI I RYNEK PRACY W REGIONIE

Na Opolszczyźnie zarysowuje się wyraźny kryzys demograficzny. Wyrazem tego kryzysu jest spadek urodzeń na Śląsku Opolskim z 14,8 tys. dzieci w 1989 r. do 9,4 tys. w 2000 r. Jak już zaznaczono, ostatnie lata charakteryzują się też ujemnym saldem migracji. Wyniosło ono w latach 1989–2000 około 26 tys. osób.

Okres transformacji charakteryzował się gwałtownym spadkiem urodzeń, nadumieralnością mężczyzn i wzrostem liczby osób niepełnosprawnych (przekracza ona już 100 tys. osób). Odływ ludności z województwa, w tym do Niemiec wskazuje, że czynniki kryzysogenne w regionie są silne.

Tabela 7. Migracje zewnętrzne (zagraniczne) w latach 1989–1999

Table 7. International migrations in years 1989–1999

Lata Years	Osoby Persons	Lata Years	Osoby Persons
Ogółem Total	30 658	1994	2 563
1989	5 959	1995	3 218
1990	2 080	1996	2 615
1991	2 930	1997	2 180
1992	1 539	1998	2 402
1993	2 430	1999	2 742

Źródło: Dane US w Opolu.

Source: Data of Statistical Office in Opole.

Migracje odgrywają istotną rolę w obrazie demograficznym wsi opolskiej. Charakteryzują się one: procesami wyludnienia, nadmiernymi migracjami zagranicznymi, spadkiem przyrostu naturalnego, drastycznym odpływem kadr z wyższym wykształceniem. Szczególnie emigracje zagraniczne, głównie do Niemiec, powodują trwałe i nieodwracalne straty biologiczne w zasobach wykwalifikowanych pracowników. Rodzina emigrancka (śląska) staje się demograficznie coraz słabsza, pomimo znacznego transferu pieniędzy z pracy zarobkowej w Niemczech.

Migracje zagraniczne (stałe i zarobkowe) na Śląsku Opolskim mają swoje specyficzne uwarunkowania, niepowtarzalne w innych obszarach kraju. Tkwią one w tradycjach historycznych, związanych z pracą sezonową w Niemczech, migracjach powojennych związanych z wysiedleniem ludności niemieckiej oraz

migracjach stałych i sezonowych. Procesy migracyjne ukształtowały silne powiązania rodzinne, które są czynnikiem sprzyjającym podejmowaniu pracy sezonowej w Niemczech i emigracji stałej.

Lata transformacji gospodarczej są okresem wzrostu migracji zarobkowych (czasowych), które w konsekwencji przekształcają się w migracje stałe. Ten proces etapowych migracji ma swój wyraz w rozmiarach wymeldowań stałych ze Śląska Opolskiego do Niemiec w latach 1989–1999.

W świetle spisu ludności z 1995 roku ludność przebywająca za granicą czasowo (powyżej 2 miesięcy) wynosiła 77 341 osób, w tym 77,9% stanowiły osoby w wieku produkcyjnym. Potwierdza to przekonanie, że współczesne migracje zagraniczne i wyjazdy zarobkowe ludności ze Śląska Opolskiego kształtują bilans zasobów pracy i ludności.

Wpływ migracji zagranicznych możemy zanalizować w następujących kwestiach:

- 1) ubytku demograficznego i kadr kwalifikowanych,
- 2) transferu pieniędzy,
- 3) kształtowania się sytuacji na rynku pracy i bezrobocia,
- 4) wpływ na bilans zasobów pracy.

Rozmiary i struktura emigrantów stałych i czasowych na lokalnych rynkach pracy wskazują na wyraźny podział województwa na dwa obszary. Obszar zamieszkały przez ludność śląską i pozostałą.

Tabela 8. Liczba ludności województwa opolskiego przebywająca czasowo (powyżej 2 miesięcy) za granicą wg wykształcenia w 1995 roku

Table 8. Number of people from opolskie voivodship staying temporary (longer than 2 months) abroad by education level in 1995

Poziom wykształcenia Education level	1995	
	liczba osób number of people	w odsetkach in percents
Ogółem – Total	77 341	100,0
Wyższe – Higher	2 464	3,2
Średnie* – Secondary*	15 568	20,1
Zasadnicze zawodowe – Basic vocational	30 461	39,4
Pozostali – Others in persons	28 848	37,3

Źródło: Spis ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną 1995, GUS, Województwo Opolskie, s. 145.

Source: Representative census of 1995, GUS, Województwo Opolskie, p. 145.

Lata 1998–2000 przyniosły dalszy wzrost migracji zarobkowej. Zwraca uwagę nie tylko wzrost ilościowy emigracji zarobkowej, ale także wzrost udziału kadr kwalifikowanych wśród emigrantów. Struktura emigrantów czasowych charakteryzuje się wysokim udziałem grupy produkcyjnej i aktywnej zawodowo (tab. 9).

Tabela 9. Struktura wieku migrantów czasowych w 1995 r.

Table 9. Age structure of temporary migrants in 1995

Wiek – Age	Osoby – Persons	W odsetkach – In percents
Ogółem – Total	77 341	100,0
0–14	11 884	15,9
15–24	12 924	16,9
25–34	23 685	30,5
35–44	14 609	18,8
45–59	9 077	11,8
60 i więcej 60 and more	5 162	6,1

Źródło: Jak w tabeli 8.

Source: As in table 8.

Badania empiryczne wskazują, że można wyodrębnić lokalne rynki pracy o niedoborach kadr kwalifikowanych. Z licznych lokalnych rynków pracy emigrują całe grupy zawodowe. Emigracja zarobkowa (czasowa) ma w dużym stopniu charakter rodzimy i sąsiedzki. Jest to emigracja trwała, a okres pobytu w Niemczech jest często kilkuletni. Emigracja stała i czasowa na wielu lokalnych rynkach pracy objęła często ponad 20% zasobów pracy. Migracje stałe kadr kwalifikowanych objęły 870 osób z wyższym wykształceniem, a migracje czasowe 2 034 osoby z wyższym wykształceniem. Migracje te poważnie osłabiły jakościowo czynnik ludzki na lokalnych rynkach pracy, zmniejszając ich szanse na rozwój w zakresie kreowania twórczych postaw i inicjatywy gospodarczej. Utrzymywanie się migracji zarobkowych ma duże znaczenie ze względu na problem bezrobocia, często znacznie je łagodzi. Migracje zewnętrzne wpływają w sposób istotny na bilans pracy przez obniżenie podaży pracy o 20–30%.

Jak wspomniano migracja czasowa (zarobkowa) ma tendencję do przekształcenia się w migracje stałe, czego wyrazem są decyzje meldunkowe. Obszar intensywnej emigracji zarobkowej, zamieszkały przez śląską ludność rodzimą, obejmuje ponad 20% i więcej zasobów pracy. Obszar ten charakteryzuje się napływem kapitału z Niemiec oraz wyraźnym rozwojem infrastruktury społecznej i budownictwa mieszkaniowego. Obszar rolniczy województwa, zamieszkały przez ludność napływową charakteryzuje się bardzo niskim udziałem emigracji czasowej (od 1–3%).

PRZEWIDYWANE ZMIANY W STRUKTURZE LUDNOŚCI

Współczesna sytuacja demograficzna oraz prognoza demograficzna do 2010 r. stawia przed powiatami i gminami Opolszczyzny wiele bardzo złożonych kwestii natury demograficznej, społecznej, gospodarczej i politycznej.

Tabela 10. Przyrost (spadek) liczby ludności w poszczególnych grupach wieku w latach 2001–2005 w województwie opolskim (w tysiącach osób)

Table 10. Increase (decrease) of the people number in the age groups in years 2001–2005 in opolskie voivodship (in thousands of persons)

Wyszczególnienie Specification	Rok – Year 2000	Rok – Year 2005	Przyrost (spadek) w latach 2001–2005 Increase (decrease) in years 2001–2005
Ogółem Total	1 085,9	1 078,8	+7,1
Grupy wieku Age groups			
0–2	29,3	30,9	+1,6
3–6	44,5	39,0	–5,5
7–12	87,1	6,8	–20,3
13–15	54,3	42,1	–12,2
16–18	58,3	48,8	–9,5
19–24	104,2	110,3	+6,1
0–17	254,7	210,5	–44,2
18–44	540,3	447,0	–3,3
45–59/64	223,7	254,4	+30,7
18–59/64	674,0	701,3	+27,3
60+/65+	157,2	166,9	+9,7

Źródło: *Prognoza ludności Polski według województw na lata 1999–2030*, GUS, Warszawa 2000.

Source: *Population projection of Poland by voivodship in years 1999–2030*, GUS, Warszawa 2000.

Przewidywane w latach 2001–2010 zmiany w ogólnej liczbie i strukturze ludności będą charakteryzować się dużym falowaniem wyżów i niżów demograficznych. Sytuacja demograficzna nakazuje, aby w najistotniejszych latach realizować elastyczną politykę kształcenia i zatrudnienia. Konsekwencje zmian

w liczbie młodzieży w wieku szkoły podstawowej i średniej dla polityki oświatowej społecznej w układzie powiatów, miast i gmin będą bardzo duże.

W latach 2001–2010 nastąpią więc istotne zmiany w ogólnej liczbie ludności i jej strukturze wieku, płci, wykształcenia, miejsca zamieszkania, źródeł utrzymania, postawach i aspiracjach. Zmiany demograficzne społeczeństwa Śląska Opolskiego będą miały decydujący wpływ na bilans zasobów pracy.

Prognoza demograficzna do 2010 r. dla Śląska Opolskiego wskazuje na trzy główne procesy demograficzne. Po pierwsze, nastąpi spadek liczby ludności do 2010 r., warunkowany niskim przyrostem naturalnym i ujemnymi procesami migracyjnymi (zagraniczne). Po drugie, w latach 2001–2010 wystąpi duża zmienność struktur demograficznych mających istotne znaczenie dla rozwoju Śląska Opolskiego i jego strategii. Po trzecie w latach 2001–2010 wystąpi wysoki przyrost zasobów pracy.

LITERATURA

- Kokot, J. (1973) *Problemy narodowościowe na Śląsku od X do XX wieku*, Opole.
Migracje 1995–1999, Główna biblioteka pracy, z. 75, Warszawa 2000.
Spis ludności i mieszkań metodą reprezentacyjną 1995, (1996), GUS, Warszawa.

DEMOGRAPHIC SITUATION OF ŚLĄSK OPOLSKI IN THE LIGHT OF THE MIGRATION PROCESSES

SUMMARY

The Opole region is an area populated by groups of different regional origin. In this article it is, among other things, argued that the demographic processes in Opole Silesia show a different pattern among the indigenous population compared to the population, which settled after World War II. Also the spatial movements of both groups differ. Among the native Silesian population emigration prevailed, while the population which settled after the war tended to move from the countryside to the city.

The characteristics that distinguished the native population during the five decades after World War II are, among others: low population growth, an ageing rural population and the feminisation of farming households, a large share of the rural population making a living outside agriculture and mass migration to the Federal Republic of Germany, which has led to a large proportion of separated families.

The current population figures confirm the demographic crisis outlined. The indicator of population growth has a negative value, and the level of reproduction would not maintain the population, even if there were no net outflow of people. Furthermore, phenomena like an increased mortality rate among men and an increase in the number of handicapped people are appearing. During the period of system transformation the observed population outflow, mainly to the Federal Republic of Germany, continued.

The region faces a clear negative overall migration balance. Emigration causes lasting and irreversible losses to the labour force.

The years of transformation are also a period of increased temporary emigration for economic reasons. Local labour markets with a shortage of qualified personnel can be identified (in some cases whole occupational groups emigrate). Temporary and permanent emigration undoubtedly alleviates the problem of unemployment, but excessively lowers the labour supply and also contributes to a reduction in the economic activity of the region.

